

Könyvtártudomány és digitális bölcsészet: az információ tudományai?

A könyvtártudománynak – többek között – az is tárgya, hogy megvizsgálja, miként tudjuk pozitív irányba befolyásolni a tág értelemben vett hálózati infrastruktúra fejlődését. A digitális bölcsészet nélkülözhetetlen része annak alapos megismerése, hogy milyen kölcsönös, egymást formáló viszony van a technológia és az emberi szükségletek között. Ennek az állításnak, – amelynek nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy a két szakterület az információ tudománya is – igazolása végett a cikk bemutatja a könyvtártudomány és digitális bölcsészet jellemzőit. Mivel az információ fogalmának jobb megismerése létfontosságú ehhez, az információ számos szemléltét bemutatja a szerző.

Kulcsszavak: Könyvtártudomány, Információtudomány, Digitális bölcsészet

Szerzői információ:

Koltay Tibor (58) a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Karán, az Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék főiskolai tanára. Főbb kutatási témái: információs műveltség, a könyvtár-és információtudomány interdiszciplináris kapcsolatai, a Web 2.0 hatásai. E-mail: koltay.tibor@abpk.szie.hu

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Koltay Tibor. „Könyvtártudomány és digitális bölcsészet: az információ tudományai?”.

Információs Társadalom XIII, 2. szám (2013): 26–37.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XIII.2013.2.2>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Koltay Tibor

Könyvtártudomány és digitális bölcsészet: az információ tudományai?

Bevezetés

Az információs társadalomban az információnak nyilvánvalóan több és többféle tudománya van. A következőben azonban arra a három kérdésre keresem választ, amely a címből viszonylag egyszerű logikával levezethető.

- Az információ tudománya-e a könyvtártudomány?
- Az információ tudománya-e a digitális bölcsészet?
- Van-e kapcsolat, összefüggés a két tudományterület között?

Előzetes, rövid válaszként három igennel felelhetek, bár a második kérdésre adekvát válasz lehet az *is* szó is. A részletesebb válasz az alábbiakban következik.

A könyvtártudomány útkeresése

Ahogy azt Horváth Tibor 1999-ben kifejtette, a könyvtártudomány mintegy kétszáz éves történetét útkeresés és gyakori elégedetlenség jellemezte. Ahogy a könyvtári tevékenység súlypontja a dokumentumok helyett egyre inkább az ismeretekre és a tudásra helyeződött át, információtudománnyá vált (Horváth 1999). Bár ez a fejlődés kétséget kizáróan bekövetkezett, ennyire nem egyszerű a könyvtártudomány meghatározása, és annak megindokolása, hogy miért könyvtártudománynak és nem pedig információtudománynak nevezzük.

Az első, ezzel kapcsolatos probléma abban áll, hogy elfogadhatjuk-e, hogy a könyvtártudomány már nem az ismeretek hordozója, hanem az ismereteket tekinti át, rendszerezi és teszi hozzáférhetővé (Horváth 1999).

Mielőtt azonban ezt a kérdést megválaszolnánk, szögezzük le, hogy maga a könyvtáros szakma és talán a tudományos világ is jobban ismeri, sőt gyakrabban használja a *könyvtártudomány* kifejezést. Így írásom címében is ez a kifejezés szerepel, és a következőkben is ezt fogom használni. A leginkább megfelelőnek tekinthető terminus egyébként a *könyvtár- és információtudomány* kifejezés lenne, amely az – egyáltalán nem egységes – angol nyelvű terminológia *library and information science* kifejezésének magyar megfelelője (Koltay-Prókai 2010).

Az információtudomány kifejezés az angol *information science* magyar nyelvű megfelelője, amelyet nem hagyhatunk véglegesen figyelmen kívül, viszont tisztába kell tennünk, hogy az információtudomány nem azonos az információelmélettel, amely a matematikai tudományok egyik ága. Nem azonos az informatikával sem, amely általános számítógép-tudományt jelent. Ezért nem az alkalmazott szakinformatikák egyike, csupán érintkezik velük (Horváth 1999).

Nemcsak a fent említett szóhasználatbeli különbségről van azonban szó. A könyvtártudomány és az információtudomány kapcsolatára vonatkozóan ugyanis két alapvető koncepciót különböztethetünk meg. Egyrészt tekinthetjük a két tudományágat különállónak, amelyek között csak néhány közös érdeklődési pont van. Másrészt viszont felfoghatjuk olyan területeknek, amelyek együttesen alkotnak egy egészet (Vakkari 1996). Mindezek vizsgálatakor eltekinthetünk attól, hogy – a fogalmak történeti változását követve – a könyvtártudományt dokumentációnak, tájékoztatástudománynak, szakirodalmi tájékoztatásnak, szakirodalmi informatikának is hívhatjuk (Horváth 1999).

A könyvtártudomány meghatározásakor kulcsfontosságúnak tekinthető, hogy elsődleges tárgyaként a rögzített információt jelöljük meg, nem feledkezve meg arról, hogy ez nem kizárólagos létformája az információnak. Az információ három formáját érdemes ugyanis megkülönböztetnünk:

- Az információ, mint dolog: amikor az információ a dokumentumhoz kötődik. Tárgyak is lehetnek informatívak. Ez kézzelfogható, rögzített forma; vagyis valami, amit ki tudunk fejteni, le tudunk írni, tudunk tükrözni (reprezentációk formájában) vagy fizikai úton-módon képviselve van (mint jel).
- Az információ, mint folyamat, más szóval az informálás aktusa: amikor az információ valakinek a tudatállapotát módosítja;
- Az információ, mint tudás: amikor az információ azonos az átadott tudással, tehát mindazzal, ami nem megfogható, személyes, szubjektív és fogalmi, amit az informálás (informálódás) folyamata során felfogunk (Buckland 1991, 2012).

A rögzített információ, azaz a tárgyasult tudás elsőbbségét alátámasztja Bawden és Robinson (2012) véleménye, akik szerint ez a diszciplína a rögzített emberi információra összpontosít. Közben ne felejtsük el, hogy az utóbbi két írás *információtudományról* beszél, viszont alternatívaként szerepel bennük a *könyvtár- és információtudomány* kifejezés is.

Érdemes megvizsgálunk a könyvtártudomány diszciplináris hovatartozásának kérdését. Mivel spektruma igen széles, természete alapvetően multidiszciplináris, ami a módszerek és a perspektívák sokféleségét követeli meg. Mindazonáltal, egyetértés van abban a tekintetben, hogy a könyvtártudomány társadalomtudomány (Bawden–Robinson 2012). Ennek ellenére bizonyos részterületei olyan kérdésekkel foglalkoznak, valamint olyan módszereket használnak, amelyek a humán tudományok sajátjai (Cronin 2008b). Mindeközben a többi tudományághoz fűződő viszonya számos tekintetben tisztázásra vár (Robinson & Karamuftuoglu 2010).

Fontos jellemzője, hogy tudást és módszereket importál más szakterületekről, közben exportált is, például a számítástudományba és a menedzsmentbe. Szemlélete mérnöki jellegűnek is nevezhető, viszont „javíthatatlanul kulturális természetű” maradt, ezért a kvantitatív megközelítéseket mindig is csak segédtudományokként használta (Buckland 2012).

A könyvtártudománynak egyaránt van fizikai és kognitív paradigmája. Az előbbi az informatív objektum anyagi voltát és változatlan jellemzőit hangsúlyozza, így nem foglalkozik a megismeréssel és a jelentéssel. A kognitív paradigma a szöveg önkényes és változékony jellegét nézi, és felismeri, hogy a szöveg témájának meghatározásához szövegen kívüli elemeket kell behoznunk a rendszerbe. Az információ e két paradigma által képviselt tényezők kapcsolatának az eredője, továbbá társadalmi termék, amely a nyelvhez hasonlóan jelrendszer. Nem egyes létrehozóinak és a felhasználóknak a függvénye, hanem azoknak a kulturális, történeti és közös jelentéseknek a kontextualizálása, amelyekhez létrehozói nyúlnak, és amelyeket felhasználói az interpretálásához alkalmaznak (Raber-Budd 2003). Bár ez a felismerés megszületett, a könyvtártudomány nem ismer olyan kettősségét, mint a nyelvtudományban a beszéd és a nyelv, ezért az *információ* szónak kettős funkciót, a szöveg és a kontextus funkcióját egyaránt jelölnie kell.

Állandóan visszatérő kérdés, hogy a könyvtártudomány a tudományos és műszaki információ kezelésének gyakorlati kérdésével foglalkozik-e, vagy „az információ tudománya”, tehát az információk jelenségek tudományos igényű tanulmányozása.

Miközben nincsen egyetértés a könyvtártudomány természetéről, céljáról, tartalmáról és módszereiről, egyértelműen tudománynak tekinthetjük, amely egyúttal szakma is (Robinson 2009). Ehhez Cibangu (2013) hozzáteszi, hogy – bár a könyvtártudománynak nincsen általános érvényű meghatározása – van szakirodalma, története, közössége és vannak szervezetei. A szakirodalom legalábbis ezt mutatja, és ezt nemzetközi tapasztalataim is alátámasztják. A hazai tudományos közélet és annak szervezetei viszont nem ismerik (el) a könyvtártudomány létét.

A fentiekből viszont látható, hogy a könyvtártudomány természetének meghatározása nagymértékben függ attól, hogy miként határozzuk meg az információ fogalmát és természetét, ezért a következő fejezetben ennek néhány kérdését vizsgálom meg.

Az információ fogalmának meghatározásai

Az információ fogalmához elsősorban azért kell közelebb kerülnünk, mert a könyvtártudomány, nevezzük azt akár könyvtár- és információtudománynak, információtudománynak, vagy bármi másnak, nem működhet ennek a fogalomnak a megfelelő elméleti ismerete nélkül (Hjørland 2007). Emellett, ha már célul tűzttem ki, hogy a digitális bölcsészet és az információ kapcsolatát is megvizsgálom, ennek felderítéséhez elengedhetetlen a tisztánlátás, hozzáátve, hogy az információ igen összetett fogalmának megközelítésekor nem töreksem kimerítő teljességre.

Rowley (2007) széles ívű áttekintése azt mutatja, hogy nehéz volna megindokolni az információ olyan tárgyalását, amelyben nem szerepel a tudás fogalma. A legtöbb szerző szerint ugyanis a kettő azonos egymással, vagy felváltva, egymással azonos értelemben használják őket. Ehhez járul még, hogy az adat fogalmának tisztázása is kihagyhatatlan.

Ha az információ empirista felfogását vesszük alapul, akkor az információ adatként értelmezhető, vagyis nincsen a két fogalom között különbség. Ha az információnak a feldolgozott adatokat tekintjük, abból az is következik, hogy két eltérő fogalommal van dolgunk (Ma 2013). Az adat nem bír értelemmel, míg az információnak van jelentése. Ebből következik, hogy az adatnak információvá való átalakítása kulcsfontosságú.

Ez lényegében megegyezik azzal, amit Rowley (2007) elemzése mutat, és amelyik szerint az adatok feldolgozatlanok, nincsen jelentésük vagy értékük, mivel nincs kontextusuk, és nem rendelkeznek interpretációkkal. Az információ, ezzel szemben olyan adat, amely egy tárgy megértéséhez többletértéket ad, a befogadók számára értelemmel bír. Ha viszont a tudást úgy határozzuk meg, mint megértéssel és képességekkel kombinált információt, ellentmondásba kerülünk azzal, hogy a megértés az információ meghatározásának is legfőbb eleme. Ez egyértelműen arra mutat, hogy az adat, az információ és a tudás egymásból határozhatók meg, bár az adat és az információ egyaránt szerepel a tudás inputjaként. A tudás fogalmának meghatározása ugyanis szintén súlyponti kérdés, ha az információt definiálni kívánjuk. Ezt viszont nem szükséges kimerítő teljességgel tárgyalnom. Érdemes viszont arra odafigyelnünk, hogy az explicit tudás és az információ közötti különbségtétel még inkább megkérdőjeleződik. Ha ugyanis a tudás emberi sajátosság, és előzetes megértést, tapasztalatot, valamint tanulást tételez fel, a dokumentumokban és információs rendszerekben rögzített explicit tudás nem más, mint információ (Rowley 2007).

Ahogy azt Ma (2013) kifejti, a könyvtártudomány szempontjából kiemelkedő jelentősége van annak, hogy az adatok információvá alakításához szükség van a taxonómiák, metaadat-sémák, programnyelvek, statisztikai technikák és szoftverek alkotta információs infrastruktúrára. Ez az átalakítás reprezentációk (bibliográfiai rekordok, osztályozási rendszerek és taxonómiai struktúrák) létrehozását foglalja magába.

Az információ potenciálisan használható lehet valamely cél elérésnek érdekében, továbbá potenciálisan hozzásegít bennünket ahhoz, hogy jól informáltak legyünk (Ma 2013).

Hogy mit tekintünk információnak, az bizonyos fokig konszenzuson alapuló döntés is. Ráadásul az általános megegyezés maga is dinamikus, térben és időben változik. Amit *ma* és *itt* informatívnak tekintünk, az más, mint ahogyan korábban döntöttünk róla *akkor* és *ott*. Az egyetértés ráadásul lehet erős vagy gyenge (Latham 2012).

Az információ adott időpontban lehet informatív, ami múlékonná teszi. Időleges jellege ugyanakkor mégsem akadály, mivel akkor igényeljük az információt, amikor tudni akarunk valamit, és ez a *valami* kontextus-függő, tehát változik.

Mivel az információ időleges, viszont lehetővé teszi, hogy jól informáltak legyünk, indokolhatónak (megokolhatónak) kell lennie. Az adat akkor válik információvá, ha képes informálni és ez a potenciál indokolható. Az információ nem a szigorú tényekkel azonos, hanem cselekvések útján hozzuk létre (Ma 2013).

Ha az információ, mint dolog nemcsak dokumentumokat jelent, hanem lehet bármilyen szervezett bizonyíték, akkor azt is látnunk kell, hogy a bizonyítékok felhasználása csak tökéletlenül jelezhető előre. Az *információ* szót ilyen módon általában (és érthető módon) olyan tárgyak sokaságának jelölésére használjuk, amelyeknek velejárója, hogy nagy valószínűséggel hasznosan informatívak lehetnek a jövőben (Latham 2012).

Ezért is van létjogosultsága annak, hogy az információ, fentebb említett, háromféle értelmezését figyelembe vegyük, tehát az információ, mint dolog mellett, számoljunk az információ, mint folyamat és az információ, mint tudás meglétével (Buckland 1991, 2012).

Annak, hogy információhoz jussunk (az információ, mint folyamat), továbbá tudásátadás történjen (információ, mint tudás) van egy feltétele. Ez a fizikai információ

(információ, mint dolog), amely lehet adat, szöveg, állhat dokumentumokból, tárgyakból és eseményekből. Az információnak ezt a formáját kezeljük, működtetjük, tároljuk, vagy keressük vissza. A tárgyiasult információ (dokumentum) ilyen értelmezését sokan félreértik, ezért túlságosan szó szerint veszik, anélkül, hogy figyelemmel lennének kontextusaira. Buckland ugyanis nem azt állítja, hogy minden információ „dolog”, hanem azt emeli ki, hogy a könyvtártudománynak igen gyakran a tudás reprezentációival kell foglalkoznia (Latham 2012).

Az információ természetének meghatározása (többé-kevésbe) beágyazódik az információfilozófiába. Az információ önálló filozófiájának kidolgozása mindenek előtt *Luciano Floridi* (2011) nevéhez fűződik. Ő az információ három szemléletének lehetőségét veti fel. Az első távlat az információ, *mint* valóság, vagyis a fizikai jelek sora, amelyek sem igaz, sem hamisak nem lehetnek. A *valóságra vonatkozó* információ szemantikai természetű és ennek igazságtartalma már minősíthető. A *valóság számára* felhasználható információ – nevéhez híven – parancsokat tartalmaz, amelyek – többek között – algoritmusok, genetikai információ, vagy éppen receptek formájában jelennek meg.

Az információ filozófiájának áttekintése kapcsán Furner (2010) megállapítja, hogy vannak olyan filozófiai kérdések, amelyeket maguk az egyes tudományok vetnek fel, míg mások az egyes tudományokon belül merülnek fel. Ez alól nem kivétel a könyvtártudomány sem. A második típusú kérdések tárgyára, hatókörére, céljaira, módszereire, valamint a más területekhez való viszonyára vonatkoznak. Ez utóbbiak tehát éppen írássom tárgyát veszik célba. Szintén Furner (2010) az, aki szerint viszonylag stabil konszenzust találunk abban a tekintetben, hogy a könyvtártudomány középponti kérdései a következők:

- Az információ és a hozzá kapcsolódó jelenségek, valamint az emberek és információ közötti interakciók természetének megismerése;
- Az információval interakcióba kerülő emberek önzonosságának, céljainak, motivációinak, szándékainak, igényeinek, kívánságainak és cselekvéseinek megismerése;
- Az információval interakcióba kerülő emberek céljainak elérést segítő rendszerek tervezése és létrehozása;
- Az emberek és az információ közötti interakciót elősegítő vagy korlátozó irányelvek és intézmények kialakítása és alkalmazása.

Az információ filozófiájával kapcsolatos gondolkodás gyakran episztemológiai természetű, tehát célja alapvetően az, hogy a könyvtártudományi kutatások módszereit tárják fel. A kérdés tehát az, hogy van-e a könyvtártudománynak sajátos, a más tudományokétól eltérő módszertana. Erre a kérdésre a legtöbben nemmel válaszolnak.

Bölcsészeti informatika, vagy digitális bölcsészet?

A *digitális bölcsészet* kifejezés két, egymással ellentétes fogalmat jelöl, hiszen az első a technológiai fejlődés narratívájában gyökerezik, míg a második alapja a humán tudományok érzékenysége (Flanders 2009).

Történetének talán legismertebb eseménye az *Index Thomisticus* (<http://www.corpusthomisticum.org/>), azaz Aquinói Szent Tamás művei konkordancia-jegyzékének 1946-ban megindult létrehozása volt. Az ennek nyomán kibontakozó, a kezdetekkor alacsony presztízsű technikai segédtudománynak tekintett „bölcészeti informatika” mára már valódi intellektuális erőfeszítéssé vált (Kirschenbaum 2007). Ismeretelméleti magát az interpretáció digitális eszközei alkotják (Dalbello 2011). Látóköre különösen a World Wide Web megjelenése óta tágul, miközben nem feledkezett meg a kezdetek óta meglevő céljairól, így továbbra is érdekli a szöveg (Schreibman, Siemens & Unsworth 2004). Első hulláma kvantitatív volt, viszont második hulláma kvalitatív és értelmező természetű (Schnapp-Presner 2009). Úgy is tekinthetünk rá, mint ami azokból a változásokból táplálkozik, amelyeket a digitális technológiák eredményeznek a humán tudományi kutatás számos területén (Fitzpatrick 2012). A tág értelemben vett digitális bölcsészet információtechnológiai eszközöket használ az irodalom (irodalomtudomány), a nyelvek (nyelvtudomány), a történelem (történelemtudomány) és a filozófia területén folyó kutatás és az oktatás támogatására (Little 2011). Busa (2004) éppen mint ami, a bölcsészeti informatika nézőpontjából közelít hozzá, és úgy határozza meg, mint minden emberi megnyilvánulás gépesítése, így kizárólagosan humanisztikus tevékenység, a szó tág értelmében. Svensson (2012) egyrészt hangsúlyozza a digitális bölcsészet heterogén jellegét, másrészt ő is rámutat arra, hogy a bölcsészeti informatika episztemológiai hagyományai alapvetőek. Flanders és szerzőtársai (2013) kiemelik, hogy a digitális bölcsészet felöleli az információtechnológiával kapcsolatos és annak eszközeivel végzett humán tudományi kutatásokat, valamint annak vizsgálatát, hogy miként bontakozhatnak ki a humán tudományok, ha a technológiához, a médiához és a számítástechnikai módszerekkel kapcsolódnak. Schmidt (2011) szerint fontos, hogy a technológiát arra használjuk, hogy a humán tudományi kutatás számára új tárgyakat hozzunk létre. Frischer (2011) megerősíti ezt, és a humán tudományok alapvető feladatául a rögzített emberi emlékezet megőrzését, rekonstruálást, átadását és interpretálását jelöli meg. Ez már önmagában is elég ambiciózus célkitűzés, viszont úgy tűnik, hogy Piez (2008) ennél is messzebbre megy. Ő a digitális kor média-tudatosságáról beszél, amely szerinte a kritikai attitűd olyan speciális esete, amely hasonlatosságokat mutat a kulturális javak létrehozásához kötődő általános média-tudatossággal. Hozzáteszi, hogy a kritika jelentheti az újraformálást és az újjáalkotást, tehát a digitális bölcsészetnek nemcsak tanulmányozni kell a digitális médiát, hanem megterveznie és létrehoznia azt.

Itt jöhet a képbe a számítástechnikai fordulat gondolata, amely a digitális bölcsészet és a társadalomtudományok (köztük a könyvtártudomány) szempontjából is figyelemre méltó. A számítástechnikai megközelítés lehetne ugyanis a digitális bölcsészet harmadik, kísérleti hulláma, amely megmutatja, hogy milyen hatással volt a technológia digitális összetevőjének középpontba kerülése arra, ahogyan a 21. század tudása információvá alakul. Ennek tágabb kontextusa az arról való gondolkodás, hogy a média változásai miként hatnak a megismerés változásaira (Berry 2011).

Mivel a számítástechnika szoftvereken alapul, a róla való gondolkodásnak azt is magába kellene foglalnia, hogy a szoftvert írjuk és olvassuk, ami azt eredményezi, hogy a szöveg bekapcsolása folytán a dokumentum több lesz, mint pusztá metafora (Frabetti 2011).

Bár a digitális eszközök a digitális bölcsészet episztemológiai alapkészletébe tartoznak, egyet kell értenünk Dalbello (2011) véleményével, aki szerint a humán tudományok azzal küzdenek, hogy kialakítsák a technológiai használatára vonatkozó elveket annak érdekében, hogy megmaradjanak a humanista ideálok, viszont megérthessük az egyre növekvő digitális infrastruktúrának a humán tudományi tudáslétrehozás rendszerére gyakorolt hatását. Amikor erre kísérletet teszünk, érdemes szem előtt tartanunk Unsworth (2002) gondolatát, aki szerint a valódi bölcsészeti informatika azt jelenti, hogy a számítógépet a humántudományi adatok modellezésére használjuk, ami nem azonos azzal, amikor az írógépet utánozzuk vele.

Hasonlóságok és különbségek

Ha egy szakterület nem tudja jól meghatározni önmagát, önazonossága és önállósága csökken. Ilyen esetben a nem-szakmabeliek jelentős mértékben járulhatnak hozzá fejlődéséhez, vagy „rabolhatnak el” tőle kutatási területeket (Nolin–Åström 2010). Úgy tűnik azonban, hogy az ilyen típusú verseny nincs jelen a könyvtártudomány és a digitális bölcsészet viszonyában, miközben (vagy talán éppen azért, mert) mindkettő (még mindig) keresi identitását.

Dalbello (2011) megítélése szerint a digitális bölcsészet gyakorlatorientált szakterület. Gyakorlati hasznossága és az a tény, hogy más tudományterületekről „kölsönöz” módszereket, gyanússá teszi az „igazi” humán tudományi kutatók körében, annak ellenére, hogy számos humán tudományi területet forradalmasított és tett hasonlónvá a természettudományokhoz (Frischer 2011). Ezt a tényt tovább árnyalja, hogy a humán tudományi kutatók szkeptikusak a kvantitatív és az empirikus kutatási módszerekkel szemben. Inkább az értelmezést, a kétértelműséget és az érvelést részesítik előnyben. Többre értékelik tehát a társalgás kultúráját, mint a problémamegoldást (Kirschenbaum 2007). Közben tudjuk, hogy a digitális bölcsészet a humán tudományok, a társadalomtudományok, és az alkalmazott tudományok határterületét jelentő korpusznyelvészettel együtt fejlődött (Fry 2006).

A fentiekben már érezhető volt a könyvtártudománnyal kapcsolatban vonható párhuzamok lehetősége. A két diszciplína között vannak azonban jól kitapintható, tematikus kapcsolatok is.

Bár a felsorolás korántsem lesz teljes, láthatjuk, hogy a könyvtártudomány kutatási témái közül a következők számíthatnak részben vagy egészben a digitális bölcsészet érdeklődésére is:

- Az információ-visszakeresés (Harris 1986);
- az eleve digitális dokumentumok (Little 2011);
- a digitalizálás és a digitális megőrzése (Deegan–Tanner 2004, Smith 2004);
- a digitális könyvtárak (Besser 2004);
- a nyílt hozzáférés (Kirschenbaum 2012).

Az információépítészet olyan elemei, mint az interfészek és a használhatóság megjelennek a digitális bölcsészetben (Kirschenbaum 2004), és a könyvtártudomány szempontjából sem érdektelenek (Morville & Rosenfeld 2006).

Tanulságos megvizsgálunk a könyvtártudományban bekövetkezett fordulatokat is, fordulat alatt olyan elmozdulást értve, amelyet valamilyen kognitív törés jellemez, amely a kutatási hagyományban bekövetkező, többé-kevésbé alapvető változásokban ölt testet. Az ilyen változást nemcsak fordulatnak, hanem új paradigmának, új perspektívának, vagy új nézőpontnak is nevezhetjük. Jó, ha tudjuk, hogy a fordulat metaforája a gondolkodás új útjaira világít rá, viszont nem jelenti a korábbiaktól való elfordulást (Nolin 2007).

Annyi bizonyos, hogy a könyvtártudomány számos fordulatot élt meg. A történeti fordulat önazonosságának keresését jelentette (Nolin 2007). A nyelvészeti fordulatot a filozófia diszkurzív, a nyelv funkcióit újraértelmező megközelítése hozta magával. A kognitív fordulat a nyelvi aktusról az információ használóinak gondolkodási, megismerési folyamataira irányította a figyelmet, majd követte a társadalmi fordulat (Cronin 2008a). A társadalmi-kognitív paradigma alapja a szakterületi elemzés, amely azt a – már említett és széles körben elfogadott – nézetet erősíti meg, amelyik szerint a könyvtártudomány társadalomtudomány. Ez a paradigma szakít az információ felhasználóinak individualisztikus és szubjektív felfogásával (Hjørland–Albrechtsen 1995). A fenti fordulatok és paradigmák mellett beszélhetünk rendszerparadigmáról, felhasználói paradigmatról, a viselkedési, az információs és a bibliometriai paradigmatról is (Bawden-Robinson 2012).

A korábban már említett számítástechnikai fordulat leginkább a társadalmi-kognitív paradigmához kapcsolódhat, hiszen a tudás hálózati megosztásáról szól. Egy ilyen kapcsolódás jó lehet arra, hogy a két tudományterület között együttműködés vagy akár szövetség jöjjön létre.

Egyet kell értenünk avval, hogy a digitális bölcsészet egy olyan világ felfedezésén munkálkodik, amelyben a nyomtatott szó már nem kizárólagos hordozója a tudás létrehozásának és terjesztésének (Schnapp-Presner 2009). Mindazonáltal a szöveg továbbra is ott van a digitális bölcsészet középpontjában (Schreibman, Siemens-Unsworth 2004), hiszen ez a tudományterület mindig is hajlott arra, hogy fontosnak tekintse szövegek elemzését (Alvarado 2012). A könyvtártudomány esetében sincsen ez másként, különösen, ha hozzátesszük, hogy a dokumentum fogalma sohasem korlátozódott a szöveges hordozókra (Buckland 1991). Ez fogalmazódik meg Horváth Tibor és Papp István (1999: 10) gondolatában is: „A tudás és az ismeret a könyvtárak számára is szöveg formájában áll rendelkezésre. A szöveg egyben elemzés tárgya is, belőle nyerhető azoknak az intellektuális eszközöknek egy része, amelyek a könyvtári technológiában kapnak szerepet. A szöveg ugyanakkor nemcsak az elemzés, hanem a munka tárgya is. Ráadásul a szolgáltatások végső célja is rendszerint szöveg.”

A szöveg létének és interpretációjának fontossága tehát a legerősebb kapcsolat a két tudományterület között, amely jóval erősebb köteléket jelent, mint bármely más – sok esetben csak a felszínt érintő – hasonlóság.

Az információ tudományai?

A fentiek alapján bizonyítottnak tekinthetjük, hogy a könyvtártudomány és a digitális bölcsészet egyaránt az információ tudományai. Az információ iránti elkötelezettség és az érdeklődés közvetlen és centrális volta természetesen eltérő mértékű, és részben eltérő típusú.

Aligha kétséges, hogy a könyvtártudomány nem az információ egyetlen tudománya (Bawden-Robinson 2012, Ma 2013), még akkor sem, ha az *információtudomány* nevet viseli. Ezt erősíti meg, hogy egy olyan tudományterület, mint a digitális bölcsészet – bár képviselői nem mondják ki *expressis verbis* – szintén joggal nevezhető az információ tudományának, még ha horizontja ennél tágabb is. El kell fogadnunk Frabetti (2011) véleményét, aki szerint a digitális bölcsészet nélkülözhetetlen része annak alapos megismerése, hogy milyen kölcsönös, egymást formáló viszony van a technológia és az emberi szükségletek között. Ha emellett belátjuk, hogy a könyvtártudománynak az is tárgya, hogy megvizsgálja, miként tudjuk pozitív irányba befolyásolni a tág értelemben vett hálózati infrastruktúra fejlődését (Dillon 2007), akkor a két cél nemcsak releváns, hanem jelentős mértékben egybe is esik egymással.

Ez a célkitűzés ráadásul jól illeszkedik a digitális kultúra kritikai tanulmányozásának narratívájához, amellyel kapcsolatban Rieger (2010) megállapítja, hogy az új médiának az azt használó egyénekre és a tágabb társadalomra gyakorolt hatását vizsgálja. Része az is, hogy a humán tudományok művelőinek potenciális szerepét sem téveszti szem elől, ami egyaránt jelenti, hogy kutatói értékelik és kritizálják az új média hatására létrejövő tudást, normákat és értékeket (Dalbello 2011). Mindeközben tudatában kell lennünk annak, hogy a médiának és használóinak nincsenek olyan, inherens (pozitív vagy negatív) tulajdonságai, amelyek a körülményektől és a kontextustól függetlenül konzisztensen érvényesülnének (Selwyn 2009). Egyaránt figyelembe kell tehát vennünk, hogy a káros hatások a technológiának nem feltétlen velejárói és azt is, hogy a digitális bölcsészet fejlődését nagyban meghatározta a technológiai determinizmus, főként a technológia demokratizáló hatásába vetett hit formájában (Dalbello 2011).

A fenti megállapítások nem írják felül a digitális bölcsészetnek a humán tudományi tradíciók iránti elkötelezettségét. Viszont kétségtelen, hogy a hagyományok ápolásának és az elméleti alapok tiszteletben tartásának (és alkalmazásának) együtt kell járnia avval, hogy a nagy tömegű, digitális (digitalizált) adatot éppen e tradíciók megújítására használják a digitális bölcsészeti kutatók (Schmidt 2011).

Tudjuk, hogy a számítógépes kód új kommunikációs folyamatokat tesz lehetővé, és a közösségi média növekvő társadalmi dimenziójával megeremtődik annak lehetősége, hogy az együttműködésre épülő gondolkodás új és izgalmas formái alakuljanak ki. A kérdés viszont az, hogy a szoftver és a kód valami olyat hoz-e, ami túlmutat a blogbejegyzéseken, a Twitter-üzeneteken és más hasonlókon úgy, hogy a valódi együttműködést tesz lehetővé, valamiképpen „szuper-kritikai” gondolkodással, amely eszméket, gondolkodási módokat és új gyakorlatot generál (Berry 2011).

Akárhogyan legyen is, a könyvtártudomány (saját megítélése szerint is), a digitális bölcsészet pedig szemmel láthatóan vizsgálja az információ világát. Miért ne éppen most tenné, az információs társadalom korában?

Irodalom

- Alvarado, R. 2012: The Digital Humanities Situation. In: Gold, M. K. (ed) *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis, <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/50>
- Bates, M. 1999: The invisible substrate of information science” *Journal of the American Society for Information Science*, 50, 1043-1050.
- Bates, M. 2010: An operational definition of the information disciplines. In: *Conference 2010 Proceedings*, Champaign, IL, University of Illinois, 19-25, http://nora.lis.uiuc.edu/images/iConferences/2010papers_Allen-Ortiz.pdf
- Bawden, D. & Robinson, L. 2012: *Introduction to information science*. London, Facet.
- Berry, D. 2011: The computational turn: Thinking about the digital humanities. *Culture Machine*, 12 <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/viewArticle/440>
- Besser, H. 2004: The Past, Present, and Future of Digital Libraries. In: Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.) *A Companion to Digital Humanities*. Oxford, Blackwell, 557-575.
- Buckland, M. 1991: Information as thing. *Journal of the American Society for Information Science*, 42, 351-360.
- Buckland, M. 1992: What kind of science can information science be?” *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 63, 1-7.
- Budd, J. M. 2004: Relevance: Language, semantics, philosophy. *Library Trends*, 52, 447-462.
- Busa, R. 2004: Foreword: Perspectives on the Digital Humanities. In: Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.) *A Companion to Digital Humanities* Oxford: Blackwell, (2004): XVI-XXI.
- Cibangu, S. 2013: A memo of qualitative research for information science: toward theory construction” *Journal of Documentation* 69, 194-213.
- Cronin, B. 2008a: The sociological turn in information science. *Journal of Information Science*, 34, 465-475.
- Cronin, B. 2008b: The waxing and waning of a field: reflections on information studies education. *Information Research* 17 <http://InformationR.net/ir/17-3/paper529.html>
- Dalbello, M. 2011: A genealogy of digital humanities. *Journal of Documentation*, 3, 480-506.
- Deegan, M. & Tanner, S. 2004: Conversion of Primary Sources. In: Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.) *A Companion to Digital Humanities*. Oxford, Blackwell, 488-504.
- Dillon, A. 2007: Library and information science as a research domain: problems and prospects. *Information Research*, 12 <http://InformationR.net/ir/12-4/colis/colis03.html>
- Evens, A. 2012: Web 2.0 and the Ontology of the Digital. *DHQ: Digital Humanities Quarterly* 6 (2012): <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/6/2/000120/000120.html>
- Fitzpatrick, K. 2012: The Humanities, Done Digitally. *The Chronicle of Higher Education*, June 5 <http://chronicle.com/article/The-Humanities-Done-Digitally/127382/>
- Flanders, J. 2009: The Productive Unease of 21st-century Digital Scholarship. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*, 3 <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000055/000055.html>
- Flanders, J. et al. 2013: About DHQ. *DHQ: Digital Humanities Quarterly* <http://www.digitalhumanities.org/dhq/about/about.html>
- Floridi, L. 2011: *The Philosophy of Information*. Oxford, Oxford University Press.
- Frabetti F. 2011: Rethinking the Digital Humanities in the Context of Originary Technicity. *Culture Machine*, 12, 1-22. <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/viewDownloadInterstitial/431/461>
- Frischer, B. 2011: Art and science in the age of digital reproduction: From mimetic representation to interactive virtual reality. *Virtual Archaeology Review*, 2 http://varjournal.es/doc/varj02_004_06.pdf
- Fry, J. 2006: Scholarly research and information practices: a domain analytic approach. *Information Processing and Management*, 42, 299-316

- Furner, J. 2010: Philosophy and information studies. *Annual Review of Information Science and Technology*, 44, 159-200.
- Harris, M. H. 1986: The dialectic of defeat: Antimonies in research in library and information science. *Library Trends*, 34, 515-531.
- Hjørland, B. 2002: Epistemology and the socio-cognitive perspective in information science. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 53, 257-270.
- Hjørland, B. 2007: Information: Objective or subjective/situational? *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58, 1448-1456.
- Hjørland, B. & Albrechtsen, H. 1995: Toward a new horizon in information science: domain-analysis. *Journal of the American Society for Information Science*, 46, 400-425.
- Horváth Tibor 1999: Könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Horváth Tibor – Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 1. Alapvetés. Budapest, Osiris, 18-75.
- Horváth Tibor – Papp István 1999: Bevezető. In: Horváth Tibor – Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 1. Alapvetés. Budapest, Osiris, 3-17.
- Kirschenbaum, M. 2004: So the Colors Cover the Wires: Interface, Aesthetics, and Usability. In: Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.) *A Companion to Digital Humanities*. Oxford, Blackwell, 2004, 523-542.
- Kirschenbaum, M. 2007: The Remaking of Reading: Data Mining and the Digital Humanities. In: NGDM 07, <http://www.csee.umbc.edu/~hillol/NGDM07/abstracts/talks/MKirschenbaum.pdf>
- Kirschenbaum, M. 2012: What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments? In: Gold, M. K. (ed) *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis, <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/38>
- Koltay Tibor – Prókai Margit 2010: Terminológiai változások a XX–XXI. századi könyvtártudományban. *Magyar Terminológia*, 3, 269-284.
- Latham, K. 2012: Museum object as document: Using Buckland's information concepts to understand museum experiences. *Journal of Documentation*, 68, 45-71.
- Little, G. 2011: We Are All Digital Humanists Now. *Journal of Academic Librarianship*, 37, 352-354.
- Ma, L. 2013: Is information still relevant? *Information Research*, 18 <http://InformationR.net/ir/18-3/colis/paperC33.html>
- McCarty, W. 2012: A Telescope for the Mind? In: Gold, M. K. (ed) *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis, <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/37>
- Morville, P. & Rosenfeld, L. 2006: *Information Architecture for the World Wide Web*. 3rd ed. Sebastopol, CA: O'Reilly.
- Nolin, J. 2007: What's in a turn? *Information Research*, 12, <http://informationr.net/ir/12-4/colis/colis11.html>
- Nolin, J. & Åström, F. 2010: Turning weakness into strength: strategies for future information sciences. *Journal of Documentation*, 66, 7-27.
- Owens, T. 2011: Defining Data for Humanists: Text, Artifact, Information or Evidence? *Journal of Digital Humanities*, 1, <http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/defining-data-for-humanists-by-trevor-owens/>
- Piez, W. 2008: Something Called Digital Humanities. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*, 2, <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/2/1/000020/000020.html>
- Raber, D. & Budd, J.M. 2003: Information as sign: semiotics and information science. *Journal of Documentation*, 59, 507-522.
- Rieger, O. 2010: Framing digital humanities: The role of new media in humanities scholarship. *First Monday*, 15, <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/3198/2628>

- Robinson, L. 2009: Information science: communication chain and domain analysis. *Journal of Documentation*, 65, 578-591.
- Robinson, L. & Karamuftuoglu, M. 2010: The nature of information science: changing models. *Information Research*, 15, <http://InformationR.net/ir/15-4/colis717.html>
- Rowley, J. 2007: The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy. *Journal of Information Science*, 33, 163-180.
- Schmidt, B.M. 2011: Theory first. *Journal of Digital Humanities*, 1, <http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/theory-first-by-ben-schmidt/>
- Smith, A. 2004: Preservation. In: Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.) *A Companion to Digital Humanities*. Oxford, Blackwell, 576-591.
- Schnapp, J. & Presner, P. 2009: *Digital Humanities Manifesto 2.0*. http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf
- Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. 2004: The Digital humanities and humanities computing: An introduction. In: Schreibman, S., Siemens, R. & Unsworth, J. (eds.) *A Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell, XXIII-XXVII.
- Selwyn, N. 2009: The digital native – myth and reality. *Aslib Proceedings*, 61, 364–379.
- Svensson, P. 2010: The Landscape of Digital Humanities. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*, 4, <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/4/1/000080/000080.html>
- Svensson, P. 2012: Beyond the Big Tent. In: Gold, M. K. (ed) *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis, <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/22>
- Unsworth, J. 2002: What is Humanities Computing, and What is Not? In: *Jahrbuch für Computerphilologie*, 4, <http://computerphilologie.uni-muenchen.de/jg02/unsworth.html>
- Vakkari, P. 1996: A könyvtártudománytól az információtudományig. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 43, 159-163.
- Zins, Ch. 2006: Redefining information science: from information science to knowledge science. *Journal of Documentation*, 62, 447-461.